

Pázmány Law Working Papers

2014/24.

Raffai Katalin

**Az imperatív normák jelentőségéről az
európai uniós nemzetközi
magánjogban**

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest
<http://www.plwp.jak.ppke.hu/>

Az imperatív normák jelentőségéről az európai uniós nemzetközi magánjogban

Raffai Katalin¹

1. Bevezetés

A jelen tanulmány megírásának apropóját az Európai Bíróságnak egy a közelmúltban született döntése² adta, amely ismét ráirányította a nemzetközi magánjogászok figyelmét a feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabályoknak (*lois de police; override mandatory rules; Eingriffsnormen*) az európai uniós nemzetközi kollíziós magánjogban betöltött szerepére. A döntés részben új megvilágításba helyezte az Európai Parlament és a Tanács [593/2008/EK](#) rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (továbbiakban Róma I rendelet) vonatkozó előírásait, és a nemzetközi magánjog ezen egyik legtöbb vitát generáló jogintézménye tekintetében egyben újabb értelmezési kérdéseket is felvetett.

A nemzetközi kollíziós magánjog olyan jogviszonyok elbírálásával foglalkozik, amelyek éppen a tényállásban fellelhető releváns nemzetközi elem okán, több jogrendszerhez is kapcsolódnak. E folyamatban a nemzetközi magánjog feladata az irányadó kapcsolóelvek mentén kijelölni azt a jogrendszert, melynek anyagi jogát egy második lépcsőben az eljáró fórum alkalmazni a vitás tényállás elbírálására. A kapcsoló elvek rendszerét pedig az egyes jogviszonyok sajátosságait szem előtt tartva dolgozza ki a mindenkor jogalkotó. Az alkalmazandó jognak ez az ún. multilaterális (többoldalú) meghatározási módszere,³ mely a XIX. század második fele óta a kontinentális nemzetközi magánjogi gondolkodás sajátja,⁴ és az ún. értéksemleges megoldást alkalmazva oldja meg a nemzetközi magánjogi konfliktust. E kontinentális jogi megoldással szemben az angolszász nemzetközi magánjogi dogmatika⁵ a középkori hagyományok mentén továbbhaladva,⁶ a normából indul ki és azt határozza meg, hogy a szabály az adott jogviszony kapcsán alkalmazható-e, vagyis az ún. unilaterális (egyoldalú) meghatározási módszert alkalmazza.

¹ dr. Raffai Katalin PhD. egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, jog- és Államtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi Tanszék. A tanulmány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem TÁMOP-4.2.1.B-11/2/KMR-2011-0002. sz. projektje (A tudományos kutatások kibontakoztatása a PPKE-n) keretében jelent meg.

² C-148/12. sz. ügy United Antwerp Maritime Agencies (Unamar) NV és Navigation Maritime Bulgare (EBHT-ben még nem tették közzé)

³ A többoldalú kollíziós módszerről és a modern nemzetközi magánjogban betöltött jelentőségéről lásd. *Rauscher, Thomas: Internationales Privatrecht*, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2009; *Rühl, Giesela: Unilateralism (PIL)* in: Max Planck Encyclopedia of European Private Law (szerk: Jürgen Basedow – Klaus Hopt – Reinhard Zimmermann, Oxford University Press, 2012. <http://ssrn.com/abstract=1989540> (letöltve: 2013. 03.11), *Burián László – Czigler Tamás – Kecskés László – Vörös Imre: Nemzetközi kollíziós magánjog Mádl Ferenc – Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, *Burián László: Nemzetközi magánjog – Általános rész*, Pázmány Press, Budapest, 2014.

⁴ Friedrich Carl von Savigny nevéhez köthető, aki a jogviszonyt állította a gondolkodása középpontjába. Az 1849-ben megjelent „System des heutigen Römischen Rechts” (VIII. kötet) című munkája, amely, Rausch hasonlatával élve, kopernikuszi fordulatot jelentett a nemzetközi magánjog számára. Savigny elsőként tette fel azt a kérdést, ami mind a mai napig uralja a nemzetközi magánjogot: hol található a jogviszony székhelye? A válasz: az életviszonyokat mindig egy meghatározott jogrendszerben lokalizálta. *Rauscher* i. m. (3. jegyzet) 9.

⁵ Különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokra.

⁶ A gyökere a középkori státútum elméletéig nyúlik vissza, amely az adott szabály érvényesülési (területi-, személyi-, dologi-) hatályát vizsgálta.

A két módszer közti különbség alapját ⁷ a magánjog természetének és funkciójának eltérő megítélése adja: az unilaterális szemlélet szerint a jog (legyen az magán-, köz- vagy büntető-) az állami szuverenitás megnyilvánulása, állami érdekeket fejez ki és szociális funkciót tölt be. Ebből fakadóan a több jogrendszert érintő tényállásokban a különböző államérdekek összeütközése zajlik. Az alkalmazandó jog meghatározása a jogszabályi rendelkezésekből indul ki, amely a magánjog értékeit és funkcióját, valamint a jogalkotó célját veszi alapul.

Ezzel szemben a multilaterális szemlélet szerint a magánjog apolitikus, semleges, nem testesít meg államérdeket, sokkal inkább a magánfelek (gazdasági) tevékenységét, érdekeit szabályozza. Éppen ezért a több jogrendszerhez köthető magánjogi tényállások nem államok és állami érdekek közti összeütközést jelenítik meg, hanem sokkal inkább a magánérdekek konfliktusát. Az alkalmazandó jog meghatározása a magánérdekek közti egyensúlyozást jelenti, a meghatározás módja pedig fő szabályként a jogválasztás segítségével történik, amely egy semleges megoldás és a felek közös megállapodását tükrözi. Mivel a magánjog nem tükröz államérdekeket éppen ezért az alkalmazandó jog meghatározása sem sértheti ezeket. A magánjog semlegességéből fakad, hogy a releváns szabályok alapvetően (jogrendszerek jelentős részében) hasonlóságot mutatnak éppen ezért azok „kicserélhetők.”

Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy hosszasan fejtegyük az egyoldalú és többoldalú módszer történelmi fejlődését, de ahogyan azt a bevezetőben már említettük a multilaterális módszeren alapuló nemzetközi magánjog a kontinentális jogrendszer körébe tartozó államok vonatkozásában érvényesül. Témánk szempontjából ez jelenti egyrészt az uniós tagállamok nemzetközi magánjogát, másrészt pedig magát az uniós nemzetközi magánjogot. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy az unilaterális ne szivárgott volna be a multilaterális rendszerbe. A XX. században az értéksemleges többoldalú kollíziós módszeren alapuló egységes nemzetközi magánjogi „alapot”, az egyoldalú normák megjelenése szép lassan elkezdte erodálni. Az utóbbi évtizedekben, és ebből a szempontból mérföldkőnek számít az 1980-as Római Egyezmény a szerződéses kötelekre alkalmazandó jogról, jelentősen megnőtt, a feltétlen alkalmazást igénylő (vagyis egyoldalú kollíziós) szabályok mennyisége, melynek folyamánként számos területen figyelmen kívül kell hagyni az alkalmazandó jog meghatározása folyamatában a jogviszony székhelyét, és sokkal inkább a mögöttes jogalkotói célra tekintettel, a jogszabály által védendő (köz) érdeket kell szem előtt tartani. A nemzetközi magánjog ún. európaizációja és a fokozódó globalizáció egyre inkább felerősítette ezt a „trendet”, a multilaterális tengerében egyre több és egyre jelentősebb unilaterális sziget jelenik meg.⁸

Az unilaterális szabályok elsőként a gazdasági forgalom szabályozásával összefüggésben jelentek meg (versenyjog, fuvarozás, import-export stb.), majd kiterjedtek azokra a speciális magánjogi jogviszonyokra is, amelyekben a felek közti alá-fölé rendeltségi viszony indokolja, hogy a jogalkotó ilyen egyoldalúan érvényesülő kötelező szabályokkal védje a gyengébb felet (fogyasztót, munkavállalót, kereskedelmi képviselőt). Általános elterjedésük az uniós integrációs folyamatok felerősödésével is egyenes arányban áll. A kollíziós kötelmi jogot szabályozó másodlagos uniós források a Róma I és Róma II rendeletek⁹ által létrehozott

⁷ *Rühl Giesela: Unilateralism (PIL)* in: Max Planck Encyclopedia of European Private Law (szerk: Jürgen Basedow – Klaus Hopt – Reinhard Zimmermann, Oxford University Press, 2012. 1-2 <http://ssrn.com/abstract=1989540> (letöltve: 2013. 03.11) *Kunda, Ivana: Internationally Mandatory Rules of a third Country in the European Contract Conflict of Laws* Rijeka Law Faculty, Rijeka, 2007.37-46.

⁸ *Rühl* i. m. 5.

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács [864/2007/EK](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/REGULATIONS/?uri=CELEX:32007R0864) rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (továbbiakban Róma II rendelet)

egységes, a tagállamokban kötelezően alkalmazandó jog, valamint az Európai Bíróságnak e jogintézmény értelmezése tekintetében kialakult (és folyamatosan alakuló) gyakorlata nagymértékben hozzájárult, ahhoz, hogy ez az eredetileg idegen jogi koncepció beilleszkedett a kontinentális nemzetközi magánjog rendszerébe. Mindez távolról sem jelenti azt, hogy teljes lenne a tagállamok tekintetében az összhang a jogintézmény elnevezése, értelmezése, terjedelme tekintetében.

2. Fogalmi bizonytalanságok

A jogintézmény egységes definícióját hiába keresnénk, nem találjuk, akárcsak az elnevezése,¹⁰ ez is eléggé eklektikus. Álláspontunk szerint, annak ellenére, hogy a Róma I rendelet több helyen és (viszonylag) részletes szabályozást tartalmaz a jogintézmény megnyilvánulási formái tekintetében, valójában még a 9. cikk (1) bekezdése, mely a nemzetközileg kényszerítő imperatív szabályokat definiálja, sem határozza meg teljesen egyértelműen mit is kell ezen szabályok alatt érteni? Sokkal inkább azt mondhatjuk, hogy a definícióban jól meghatározott kulcs elemek vannak (mint például a közérdekűség vagy például közvetlen alkalmazás kritériuma) melyek tekintetében nincs vita, hogy a jogintézmény összetevőit alkotják, és amelyek ha hiányoznak, nem beszélhetünk feltétlen alkalmazást igénylő imperatív normákról.

Abban a tekintetben egység uralkodik a szakirodalomban, hogy az imperatív szabályok konkrét jogszabályi előírások, az életviszonyok jól körülhatárolt szeptét szabályozzák, még hozzá eltérést nem engedő módon. Technikai szempontból tekintve egyszerűen működik: ha a bíró azt tapasztalja, hogy a tényállásban felmerülő életviszonyokat a belföldi jog feltétlen alkalmazást igénylő normák segítségével szabályozza, a jogalkotói parancsnak engedelmessé, a kollíziós kapcsolást kiiktatja, és automatikusan a közvetlen jogrendezést biztosító belföldi kötelezően alkalmazandó szabály alapján bírálja el. A belföldi anyagi jog kötelező jogszabályi előírásairól van tehát szó, melyektől a jogalkotó nem engedélyez eltérést. Olyan anyagi normák ezek, melyek politikai, gazdasági- és szociálpolitikai érdekeket szolgálnak, ezért nemcsak a nemzeti jogrendszerhez kötődő jogviszonyok esetén kötelező alkalmazásuk, hanem külföldi érintettség esetén is. A bennük megtestesülő jogpolitikai célok érvényesülését, közvetlenül a jogszabályon keresztül biztosítják, ezért azokat mérlegelés nélkül, az esetlegesen alkalmazandó külföldi jog rovására is alkalmazni kell.

Olyan szabályok tehát, amelyek mind a szubjektív mind pedig az objektív jogmeghatározás módjával szemben elsőbbséget élveznek, amelyek hatálya alól a felek jogválasztással nem szerződhetnek ki, illetve az egyébként alkalmazandó jogtól függetlenül alkalmazni kell. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy nem kollíziós normákról, hanem anyagi jogi előírásokról van szó. Az imperatív szabályok funkciója: a közérdek védelmének biztosítása céljából beavatkozni a kollíziós kapcsolat menetébe, azt leállítani, és helyette érvényesíteni a jogalkotói célokat kifejezésre juttató anyagi szabályokat. Ebből a szempontból tekintve nincs különbség a között, hogy általános társadalmi közérdeket megtestesítő szabályról van szó, vagy esetleg egy társadalmi csoport, mint például a fogyasztók érdekeit védő jogszabályról. Az előbbi általános szinten, az egész társadalomra kiterjesztően fogalmazza meg a védelmet, míg az utóbbi a társadalom egy részegységére fókuszál.

¹⁰ Egyes a témával önálló műben foglalkozó szerzők külön fejezetet szentelnek a nemzeti elnevezések tartalmi sajátosságai közötti eltérések bemutatásának. Lásd. *Ebrahimi, Seyed Nasrollah: Mandatory Rules and other Party Autonomy Limitations*. London, Athena Press, 2005. 256-263; *Kunda*, i.m. 19-37.

A feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabályok eredetüket tekintve különböző forrásokból származhatnak.¹¹ Egyrészt lehetnek nemzeti eredetűek, vagyis egy állam jogalkotási aktusának eredménye az olyan egyoldalú normák, melyekkel a társadalmi érdekek védelmét kívánja biztosítani. Ezek az érdekek változatosak: lehetnek gazdasági, kulturális, emberi, politikai vagy akár szociológia érdekek. A nemzeti eredetű feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabályoknak három alfaját különítjük el: az eljáró fórum szerinti (*lex fori*), az alkalmazandó jog szerinti (*lex causae*) és a harmadik állam jogrendszere szerinti nemzetközileg kényszerítő szabályokat.

Eredetüket tekintve ezen szabályok, lehetnek regionálisak vagy nemzetközies is. Ezen nemzetek feletti (nemzetközi vagy uniós) szabályok, eredetükből fakadóan, államok felett átívelő érdekeket érvényesítenek. Példaként a másodlagos uniós jogforrások köréből a Róma I rendelet 3. cikk (4) bekezdése említhető, amely kimondja, hogy azokban a tényállásokban, amelyeknek minden lényeges eleme a jogválasztás időpontjában egy vagy több tagállamhoz kapcsolódik, a felek jogválasztással nem szerződhetnek ki az uniós jog kötelezően alkalmazandó szabályai alól.

A nemzetközileg kényszerítő szabályok megjelenési sorrendjüket tekintve is lehet osztályozni: ennek megfelelően vannak első generációs valamint második generációs kiemelkedően kényszerítő szabályok.¹² Tradicionálisan az első generációs kiemelkedően kényszerítő szabályokban az államérdek védelme öltött testet a nemzetközi magánjogi keretek között. A elméleti megalapozást követően, és a megfelelő jogszabályi háttér hiányában az egyes nemzeti bírósági döntések voltak azok, amelyek nagyban hozzájárultak a doktrina működtetéséhez. Míg a *lex fori* imperatív szabályainak alkalmazása nem szokott kérdéses lenni, addig a külföldi jogé sokkal inkább, ezért számottevő nemzeti joggyakorlatok ebben a vonatkozásban alakultak ki. Ebből a szempontból úttörőnek számít a múlt század 20-as éveiben a¹³ Ralli ügyben született ítélet, amelyben a bíróság (az angol jogrendszer keretein belül) lerakta az alapjait a külföldi feltétlen alkalmazást igénylő imperatív normák alkalmazhatóságának: kizárólag a teljesítés helyes szerinti jogrendszer imperatív szabályai vehetők figyelembe (a későbbi Római Egyezmény valamint a Róma I rendeletben is megjelenik ez az elv).

A másik kulcs fogalom, amely elvezethet minket a feltétlen alkalmazást igénylő kényszerítő szabályok megértéséhez a közérdek. A Róma I rendelet 9. cikke, ugyan nevesíti a közérdeket, de közelebbről nem határozza meg annak pontos tartalmát. Ebben a kérdésben segítséget nyújthat a rendelet német nyelvű kommentárja,¹⁴ amely példálózó jelleggel felsorolja azokat a területeket, amelyek tipikusan a közérdek kategóriájába illeszkednek: a versenyjog (a hazai és az uniós versenyjogi környezet védelme); antitröszt jog, a kulturális javak védelme; egyes környezetvédelmi kérdések (például a bálnavadászat tilalmára vonatkozó nemzetközi megállapodások), pénzügyi- vám- és adójogi rendelkezések (különös tekintettel a deviza forgalomra). Szintén ide tartozik a kisajátítás és államosítás; a szerződési feltételekre vonatkozó egyes általános feltételek (pl. szerződés formai szabályai), állami tulajdonnal összefüggő kérdések.¹⁵

¹¹ Kessedijan,, Catherine: Public Order in European Law. Erasmus Law Review. 2007. 1. sz. 26.

¹² Kuipers, Jan-Jaap: EU Law and Private International Law – The Interrelationship in Contractual Obligations, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston, 2012. 93-97.

¹³ Ralli Bros v. Compania Naviera Sota y Aznar (1920)

¹⁴ Rauscher, Thomas: Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht – Rome I VO und Rome II VO – Kommentar, Sellier eEuropean Law Publishers, München, 2011. 438-442.

¹⁵ Kuipers i. m. 70.

A második generációs kiemelkedően kényszerítő szabályok megjelenése az egyéni érdekek védelmének fokozódásával esik egybe. Azokban a jogviszonyokban, amelyekben a felek közti egyensúly helyzet megbomlik, a gyengébb fél védelme, akit különösen a jogválasztás kiszolgáltatott helyzetbe hozhat a másik féllel szemben, indokolja, hogy eltérést nem engedő módon szabályozzák ezeket a jogviszonyokat. Ezekben a helyzetekben. A magánérdek ilyenfajta fokozott védelme különösen a fogyasztói, az egyéni munka, és biztosítási szerződések esetén indokolt. Már a Római Egyezmény bevezette a fogyasztó és a munkavállaló védelmét. A Róma I rendelet továbbítte ezeket a szabályokat a fogyasztó (6. cikk) és munkavállaló (8. cikk) védelme tekintetében, de például az önálló kereskedelmi ügynökökre történő kiterjesztése e védelmi rendelkezéseknek, az előkészítő munkálatok során elbukott.

A jogválasztás korlátozása átvezet bennünket a fuvarozási (5. cikk) és biztosítási (7. cikk.) szerződésekhez. A rendelet ezeknél a szerződésekénél is korlátozza a jogválasztást. A korlátozás a személyszállítási szerződésekénél speciális kapcsoló elvek mentén történik, a biztosítási szerződések esetében pedig az ún. nagy kockázattól eltérő szerződések tekintetében szintén korlátozott jogválasztás. Ezekből a kapcsoló elvekből nem lehet egyértelműen kikövetkeztetni a gyengébb fél védelmére irányuló jogalkotói szándékot és zavart keltő, hogy a rendeletben nem is tisztázódik miért kerültek ezek a szerződéstípusok a fogyasztói és egyéni munkaszerződések közé?

Jogtechnikai szempontból tekintve a feltétlen alkalmazást igénylő kényszerítő szabályoknak azonnali és közvetlen az alkalmazása. Ez azt jelenti, hogy a jogalkalmazó kikerüli az ún. kollíziós jogi vizsgáldást (*conflict of laws analysis*). Ahhoz, hogy értelmezhezzük az imperatív szabály fogalmát, a nemzetközi magánjog egy másik szintén az értékelvűséget megtestesítő intézményével, a közrendi klauzulával célszerű összevetni. Ha negatívan próbáljuk definiálni, akkor a közrend alkalmazásából indulunk ki. Ebben az esetben arról van szó, hogy a jogalkalmazó végrehajtja a kollíziós kapcsolást, melynek eredményeként rátalál az alkalmazandó külföldi jogra. amennyiben ezen idegen jog alkalmazásának a következménye összeegyeztethetetlen lenne a hazai jogrendszer értékrendjével, akkor lép közbe a közrendi klauzula és szorítja ki a tartalmával összeegyeztethetetlen külföldi jogot. A feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabály, ezzel szemben azonnal közbelép, (erre utal a francia elnevezésben az *application immediate*, amelynek szó szerinti fordítása azonnali alkalmazást jelent), fel sem merül az esetleges objektív vagy szubjektív jogválasztás lehetősége. Valójában kizorítja azt a lehetőséget. Míg tehát a közrendi klauzula deffenzív funkciót tölt be, addig a feltétlen alkalmazást igénylő szabály esetén offenzív funkcióról beszélhetünk.¹⁶

Fentiek alapján is levonható a következtetés, annak ellenére, hogy a Róma I rendelet 9. cikke¹⁷ megpróbálja meghatározni a feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabályokat, mégsem sikerül maradéktalanul, mert nem ad pontos iránymutatást a közérdek fogalmának meghatározására, nem rendezi a köz- és magánérdek védelmét megtestesítő védelmi szabályok egymáshoz való viszonyát sem. Mindebből következik, hogy akárcsak a közrendi klauzula esetében is (ahol szintén számos bizonytalansági tényezővel kell számolni) a jogalkotó az eljáró bíróságot hozza abba a helyzetbe, hogy az éppen aktuális, elbírálásra váró jogvita kapcsán állást foglaljon ezekben a kérdésekben.

¹⁶ A közrendi klauzula jogintézményével való összehasonlítást lásd. *Raffai Katalin*: A szerződéses kötelekre alkalmazandó jog meghatározásáról szóló Római Egyezmény és Róma I. rendelet közrendi szabályai. In Európai kollíziós kötelmi jog (szerk: Palásti Gábor – Vörös Imre) Budapest, Krim Bt. 2009.:107-113.

¹⁷ Részletes elemzését lásd alább.

3. Megjelenési formák

A Róma I rendelet az uniós nemzetközi magánjog egyik sarokköve, legalábbis ami a szerződésekre alkalmazandó jog meghatározását illeti, ezért a kényszerítő szabályok típusait a rendelet cikkeit követve mutatjuk be.¹⁸

A rendelet imperatív szabályainak a rendszere nem előzmény nélküli. Az 1980-as Római Egyezmény szabályaiból építkeznek, de az egyezményen túl vannak alapvető különbségek is. A rendelet hatálya Dániát kivéve minden tagállamra kiterjed, így azt lehet mondani, hogy a rendelet az uniós területén egységes jogi koncepciót hoz létre.

A rendelet számos cikke – 3. cikk (3) és (4) bekezdései, 6. cikk (2), a 8. cikk (1) bekezdése, és a 9. cikk foglalkozik a kényszerítő szabályok problematikájával. A Római Egyezményhez képest változást jelent az ún. belső piaci klauzula 3. cikk (4) bekezdés bevezetése, a nemzetközileg kényszerítő szabályok (*overriding mandatory rules*) definiálása és két altípusának pontosítása a 9. cikk (1) és (2) bekezdéseiben. Mindkét új cikk megalkotásának közvetlen előzménye az Európai Bíróság döntéseiben található, mely a bíróság uniós jogfejlesztő tevékenységének újabb bizonyítékát jelenti.

Ha rendszertani szempontból vizsgáljuk a rendeletet, azt láthatjuk, hogy a feltétlen alkalmazást igénylő kényszerítő szabályok több szintű rétegződése jellemző.¹⁹ Megjelennek a rendeletben a kötelezően alkalmazandó (kógens) nemzeti anyagi szabályok a – 3. cikk (3) bekezdése –, amelyek kizárólag az adott jogrendszer keretei között kötik a szerződő feleket és kivételes esetben a felek jogválasztásának következtében bírnak csak nemzetközi magánjogi relevanciával (nemzeti kényszerítő vagy kógens kötelmi szabályok). A következő réteg a valóban nemzetközi magánjogi értelemben felfogott feltétlen alkalmazást igénylő nemzetközileg kényszerítő szabályok, melyeket a 9. cikk szabályoz. Ezek olyan nemzeti kötelezően alkalmazandó anyagi szabályok, melyeket a jogalkotó kifejezetten a nemzetközi magánjogi jogviszonyok kontextusában alkalmaz.

A feltétlen alkalmazást igénylő nemzetközileg kényszerítő szabályokban a szűk értelemben felfogott közérdek védelem nyilvánul meg, melynek érvényre juttatását az adott állam közérdekének, vagyis gazdasági, társadalmi, politikai rendjének védelme indokolja, oly mértékben, hogy még a nemzetközi elemet tartalmazó jogviszonyokban sem tekint el alkalmazásuktól (*lex fori imperatív szabályai*).²⁰ Másrészt a hazai szabályok mellett bizonyos esetekben egy harmadik, a jogviszonnyal kapcsolatot mutató jogrendszer feltétlen alkalmazást igénylő szabályainak alkalmazására is lehetőség van.

3.1. Kógens (kényszerítő) szabályok (*mandatory rules*) – 3. cikk (3) bekezdés

Minden jogrendszerben léteznek olyan kötelezően alkalmazandó (kógens) anyagi jogi szabályok melyektől nem lehet eltérni, a felek szerződéses jogviszonyaikat ezen jogalkotói

¹⁸ A tanulmány keretei között nem foglalkozunk a fogyasztói és munkaszerződésben szabályozott, a gyengébb felet védő kötelezően alkalmazandó kényszerítő szabályok kérdéseivel (*mandatory protective rules*) – 6. cikk (2) bekezdés és 8. cikk (1) bekezdés.

¹⁹ Lásd. hasonlóan Tóth i. m. 82-83.

²⁰ Rauscher, i. m. (14. jegyzet) 133.; Rühl i. m. 6., Mádl-Vékás i. m. 148.; Burián i. m. 192-195.;

szándéknak megfelelően kötelesek alakítani. A kógens (kényszerítő) szabályok a nemzeti (belföldi) kötelmi jog kötelező előírásai, melyeknek alapvetően nincs nemzetközi magánjogi vonatkozása.²¹ Nemzetközi magánjogi vonatkozásba akkor kerülnek, ha és amennyiben a felek a jogválasztásának következtében, a tényállásban megjelenik a nemzetközi elem, amely nem más, mint a választott külföldi jog.²²

Bár alapvetően önálló típusként definiálják őket az egyoldalúan alkalmazandó szabályok körében, mégis létezik, olyan álláspont mely szerint²³ ugyanannak az imperatív norma különböző megnyilvánulási formáit testesíti meg, amelyet alapvetően két alcsoportra lehet osztani: belföldi kényszerítő (*domestic mandatory rules*) és nemzetközileg kényszerítő szabályokra (*international/overriding mandatory rules*).

Az első esetben olyan szabályokról van szó, amikor a kizárólag belföldi elemeket tartalmazó tényállás esetén kerül sor jogválasztásra, de a szerződést egyébként uraló jognak a kényszerítő szabályait alkalmazni kell, ilyen a Róma I rendelet 3. cikk (3) bekezdése. Adeline Chong szerint ez a megoldás a szerződés fiktív nemzetközivé válását hivatott megakadályozni. A 3 cikk (3) bekezdés megalkotásának egyik mögöttes célja az egyébként alkalmazandó jog csalárd módon való megkerülésének megakadályozása volt (*fraudulent evasion of the law*), ahogyan ez a Róma I rendelet javaslat előkészítő munkálatiból is kiderült.²⁴ A definícióból kiindulva, a központi elem ennek megítélésben, az ún. a jogviszonyra vonatkozó lényeges tényállási elemek. A legnagyobb problémát azonban az okozza, hogy a fórum diszkrecionális jogköre eldönteni, mi tekinthető a jogviszony szempontjából egyéb lényeges tényállási elemnek, hiszen erre egyértelmű előírást nem találunk.²⁵ Másrészt annak ellenére, hogy a szűk értelmezés javasolt, összességében mégis tágabb kategória, mint a már megszokott ún. szerződésre releváns elemek kategóriája. Chong kritikusan írja, ha ez így van, akkor miért kell a nem lényeges kapcsoló elveket relevánsnak tekinteni az adott helyzetben? Az alábbi példával illusztrálja: ha két német honosságú fél adásvételi szerződést köt Németországban, melyben az adásvétel tárgyát Franciaországban gyártották és a felek angol jogot kötnek ki, akkor ebben a jogviszonyban a francia joggal való kapcsolat mellékes, az pedig valószínűtlen, hogy a felek a francia kötelező szabályokat kívánták ily módon megkerülni. Ha azonban nagyon szűken értelmezzük a lényeges tényállási elem tartományát, akkor nem hagyható figyelmen kívül a francia joghoz való kapcsolódás, ami kétségesse teheti a 3. (3) alkalmazhatóságát.

²¹ Lásd hasonlóan: *Tóth János*: Kötelező (imperatív) szabályok a Római Egyezmény és a Róma I. rendelet tükrében, In: Európai kollíziós kötelmi jog (szerk: Palásti Gábor – Vörös Imre) Budapest, Krim Bt. 2009. 83-84, *Sánchez Lorenzo, Sixto*: Choice of Law and Overriding Mandatory Rules in International Contracts after Rome I, In: Yearbook of Private International Law Vol-XII – 2010, Sellier European Law Publishers, Munich, 2011. 67-68.

²² „3. cikk (3) bek. Amennyiben a jogválasztás időpontjában valamennyi, a jogviszonyra vonatkozó egyéb lényeges tényállási elem más országhoz kapcsolódik, mint amelynek jogát választották, a felek választása nem sértheti a másik állam azon jogszabályi rendelkezéseinek alkalmazását, amelyekről megállapodás útján nem lehet eltérni.”

²³ *Chong, Adeline*: The Public Policy and Mandatory Rules of Third Countries in International Contracts Journal of Private International Law, Vol. 2. No. 1, April 2006, 31-32.

²⁴ Az EK Bizottsága Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I) COM(2005) 650 végleges. A javaslatban még 3.cikk (4) bekezdésként szereplő szöveg szerint a „jog megkerülésének” esetét szabályozza, amikor is nem csak a 8. cikk (Róma I rendelet szerinti 9. cikk) szerinti kötelező nemzetközi jogi rendelkezéseket, hanem valamely jogrendszer belső joga értelmében vett kötelező rendelkezéseket is alkalmazni kell. Az (5) bekezdés (jelenleg 4. bekezdés) a közösségi jog megkerülésének megelőzését célozza.

²⁵ Már a Giuliano-Lagarde kommentárból is hiányzott.

A belföldi kényszerítő szabályokkal szemben a nemzetközileg kényszerítő szabályok a kollíziós jogválasztást szorítják ki egyoldalúan. E szabályok fogalmi háttérét első ízben az Európai Bíróság az *Arblade* ügyben pontosította.²⁶

A Róma I rendelet azon megoldása,²⁷ hogy a kógens (kényszerítő) szabályokat a nemzetközileg kényszerítő szabályoktól elkülönülten szabályozza, mutatja, hogy az elméleti vitákkal szemben az uniós jogalkotó a két jogintézményt egymástól elhatároltan önállóan kezeli.

A (3) bekezdés viszonyulása a rendelet további kényszerítő jellegű szabályaihoz eltérő. A (4) bekezdéssel olyan tényállás esetén kerülhet átfedésbe, ha és amennyiben a felek által kikötött jog harmadik állam joga. Ilyen esetben az uniós jog szupremáciája okán a (4) bekezdés elsőbbséget élvez (másként kifejezve, *lex specialis*ként viszonyul az előző bekezdés *generalis* szabályához képest). A 9. cikkel nem kerülhet kollízióba, mert egyrészt e szabályok alkalmazási feltételei jól elkülönülnek egymástól, másrészt a 9. cikk (3) bekezdése egyértelműen leszögezi, hogy a *lex fori* imperatív szabálya mellett kizárólag a teljesítési hely szerinti jog kötelező szabályai vehetők figyelembe, márpedig ha ez külföldön található, kikerül a (3) bekezdés alkalmazhatóságának hatálya alól.²⁸

3.2. Belső piaci klauzula szabály (*EC mandatory rules*) – 3. cikk (4) bekezdés

Szemben a 3. cikk (3) bekezdésével, amely már a Római Egyezményben is létezett a (4) bekezdés a rendelet rendszerében egy teljesen új szabály.²⁹ A (4) bekezdés megfelelője az egyezményből még hiányzik, ennek oka az egyezmény nemzetközi jogi instrumentum jellegében keresendő. Ugyan az *aqui communautaire* részét alkotta, de ettől függetlenül, ekkor felhatalmazás hiányában, nem hívhatott fel kötelező jelleggel a közösségi jog alkalmazására, szemben a rendeleti formával, mely másodlagos uniós jogforrásként már tartalmazhat ilyen kötelező jellegű előírást.

A (4) bekezdés megalkotásának előzménye az Európai Bíróság 2000. november 9-én született döntése, az *Ingmar Gb. Ltd. v. Eaton Leonard Technologies Inc.* ügyben.³⁰ A tényállás lényege röviden: a felek között létrejött egy kereskedelmi ügynöki megállapodás, melynek megfelelően az *Ingmar Gb. Ltd.* az amerikai honos megbízó javára kereskedelmi ügynöki tevékenységet folytat Nagy Britanniában és Írországbán. A felek a szerződésükre a kaliforniai jogot kötötték ki. Miután a megbízó a szerződést megszüntette az *Ingmar* azzal a kereseti igénnyel fordult a bírósághoz, hogy kötelezze az alperest jutalék, valamint a kereskedelmi ügynökökre vonatkozó irányelv³¹ 17. cikke szerinti kártalanítás megfizetésére. Az első fokú bírósági döntés értelmében az irányelv rendelkezései nem alkalmazhatók, mert a szerződés a kaliforniai jog hatálya alatt áll. A fellebbviteli eljárásban a *Court of Appeal* jogértelmezés

²⁶ A döntést a 9. cikk elemzése körében, később ismertetjük.

²⁷ A rendelet a Római Egyezmény 3 cikk (3) bekezdését azonos tartalommal, szinte szó szerint átvette.

²⁸ Rauscher i. m. kom. 172-173.

²⁹ „3. cikk (4) bek. Amennyiben a jogválasztás időpontjában valamennyi egyéb lényeges tényállási elem egy vagy több tagállamhoz kapcsolódik, a felek valamely nem tagállam jogára vonatkozó jogválasztása nem sértheti a közösségi jog – illetve adott esetben az eljáró bíróság szerinti tagállam jogában végrehajtott – olyan rendelkezéseinek alkalmazását, amelyekről megállapodás útján nem lehet eltérni.”

³⁰ C-381/98 sz. ügy *Ingmar Gb Ltd. v. Eaton Leonard Technologies Inc.* (EBHT 2000., I-9305)

³¹ A tagállamok önálló vállalkozóként működő kereskedelmi ügynökökre vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról szóló, 1986. december 18-i 86/653/EGK tanácsi irányelv (HL L 382., 17. o.; magyar nyelvű különkiadás 6. fejezet, 1. kötet, 177. o.)

céljából az Európai Bírósághoz fordult. Az angol nemzetközi magánjog szerint a szerződésből fakadó vitás kérdéseket a választott jog szabályai szerint kell rendezni, kivéve, ha a külföldi jog alkalmazása az imperatív szabályok sérelmével járna. A nemzeti bíróság kérdése arra irányult, hogy az irányelv tagállami jogba átültetett kártalanításra vonatkozó szabályai ilyen jellegű kényszerítő körülménynek minősülnek-e és akkor is alkalmazhatók, ha a kereskedelmi ügynök tevékenységét ugyan egy tagállamban folytatja, de a megbízó székhelye egy harmadik államban található és a felek ezen állam jogát kötötték ki a szerződésre. A felek, az Egyesült Királyság és Németország kormányai, valamint a Bizottság, egyetértettek abban, hogy a nemzetközi magánjog alapelvei körébe tartozik a felek jogválasztása, és ez a jogosultság, csak a feltétlen alkalmazást igénylő imperatív normák által korlátozható. De a vélemények megoszlottak abban a tekintetben, hogy mikor minősül egy szabály imperatívnak.

Az alperes azzal érvelt, hogy az ilyen jellegű rendelkezések alkalmazása csak rendkívüli esetben állhat fenn, amiről jelen esetben szó nincs, egyébként is az irányelv, amelynek kifejezett célja a tagállamok nemzeti jogának harmonizálása, harmadik államban honos fél vonatkozásában nem alkalmazható. A felperes, Nagy Britannia kormánya és az Európai Bizottság véleménye szerint az irányelv területi érvényesülése közösségi kérdés. Célja, hogy bármely tagállamban letelepedéssel rendelkező kereskedelmi ügynök tevékenységével kapcsolatban alkalmazásra kerüljön függetlenül a megbízó nemzetiségétől és székhelyétől. A német kormány álláspontja szerint, egy tagállami bíróságnak, az irányelv területi hatályára vonatkozó rendelkezésének hiányában, azt kell vizsgálnia, hogy a saját nemzeti előírásai, az adott alkalmazási területre, nemzetközi magánjogi értelemben felfogott imperatív szabályokat írnak-e elő.

Az Európai Bíróság, az irányelv elsődleges funkciójából indult ki: pontosan körülhatárolt védelmet biztosítani a kereskedelmi ügynöknek. Ilyen kötelező védelmi rendelkezéseket tartalmaznak a 17. és 19. cikkek, az ügynöki szerződés megszűnése esetére. A 17. cikk kifejezetten a tagállamok kötelezettségévé teszi a kiegyenlítési, vagy a kártalanítási szabályok megalkotását, a szerződés megszűnésének esetére. A 17. és 18. cikk pontosan rögzíti azokat a kereteket, amelyek között a tagállamok mozoghatnak a védelmi szabályok megalkotása során. De ez a választási lehetőség nem jelenti a kényszerítő jelleg háttérbe szorulását.

A szabályozás imperatív jellege kifejezésre kerül a 19. cikkben is amennyiben kimondja, hogy a felek a fent említett védelmi rendelkezésektől az ügynöki szerződés lejárta előtt a kereskedelmi ügynök hátrányára nem térhetnek el. A 22. cikk pedig az Egyesült Királyság tekintetében előírja a folyamatban levő szerződésekre az azonnali alkalmazást.³²

Az irányelv által előírt harmonizációs kötelezettség a versenyfeltételek egységesítését szolgálja, és erősíti a kereskedelmi forgalom biztonságát. Védi a letelepedés szabadságának elvét és elősegíti a belső piacon a tisztességes verseny megvalósulását. Ezért kiemelt fontossággal bír, hogy az a megbízó, akinek a székhelye egy harmadik országban van, és az a kereskedelmi ügynök, aki valamely tagállamban fejti ki tevékenységét, jogválasztással ne kerülhesse meg ezeket a rendelkezéseket. A jogszabályok céljából következően, teljesen mindegy, hogy a szerződés milyen jog hatálya alatt áll, ha a tényállás szoros kapcsolódást mutat a Közösséggel - mint amikor a kereskedelmi ügynök a tevékenységét valamely tagállamban fejti ki - annak szabályait (jelen esetben a 17. és 18. cikkeket) alkalmazni kell. Röviden összegezve megállapítható, hogy a Bíróság döntését két alapvető indokra való tekintettel hozta meg: egyrészt a szerződés megszűnése miatt kiszolgáltatott helyzetbe kerülő kereskedelmi

³² Az irányelvet átültette: Commercial Agents Regulation 1993, hatályba lépett 1994. január 1.

ügynököt fokozott védelemben kívánta részesíteni, másrészt a belső piaci verseny egyensúlyának biztosítását elsőbbségben részesítette a felek jogválasztási szabadságával szemben.

Az ítélettel szemben számos kritikai észrevétel fogalmazódott meg,³³ leginkább a felek jogválasztási autonómiájának túlzott mértékű korlátozása miatt, mégis az egyik legfontosabb hozadéka a döntésnek, hogy az Európai Bíróság első alkalommal mondta ki egy irányelv extraterritoriális hatályú kényszerítő jellegét. Mérőföldkőnek számít a döntés, azért is, mert közvetlenül hatott a Róma I rendelet 3. cikk (4) bekezdésének megalkotására

Ha a 3. cikk két bekezdését összevetjük, megállapíthatjuk, hogy hasonló célokat szolgálnak, a (4) bekezdés valójában kitérít a (3) bekezdés célkitűzését, mert felöleli az uniós jog harmonizált részét.³⁴ A két cikk között adott az analógia: a 3. cikk (3) bekezdése annak a jogrendszernek a védelmét szolgálja, melyhez a jogviszony minden lényeges eleme kapcsolódik, a kikötött joggal szemben, a 3. cikk (4) az uniós érdekeket védi, abban az esetben, ha a jogviszony minden lényeges eleme egy vagy több tagállamhoz kapcsolódik, és harmadik állam jogát kötötték ki a szerződő felek. Hasonló a logikája mind a két cikknek, egy lényeges különbséggel: amit a (3) bekezdés nemzeti szinten szabályoz, azt a (4) bekezdés uniós szinten teszi ugyanazt. Alexander Bëlohávek szerint lényegében a nemzetköziesedés korlátozása jelenik meg ebben a bekezdésben: ha minden tényállási elem az Unióhoz köthető, megtiltja a jogviszony külföldi exportját (a tényállás olyan jog alapján történő elbírálását, mely nem köthető az Európai Unióhoz). Mindezekből következik, hogy mindkét bekezdés hasonló (korlátozó) célokat szolgál, bár ezeket a célokat különböző szinteken (nemzeti illetve uniós) juttatja kifejezésre.

Thomas Rauscher a (4) bekezdés elemzésénél tesz egy érdekes kijelentést: kollíziós aspektusból tekintve az Unió e rendelkezés alkalmazása során úgy kezelendő, mintha egy egységes állam lenne.³⁵ E megállapítást támasztja alá a rendelet 1. cikk (4) bekezdése is, mely a rendelet területi hatálya szempontjából is különös jelentőséggel bír,³⁶ mert annak ellenére, hogy Dániára nem terjed ki a rendelet hatálya,³⁷ mégis a (4) bekezdést ezen tagállam vonatkozásában is alkalmazni kell. Tehát ha a felek a dán jogot kötik ki a szerződésükre irányadó jogként, a rendelet értelmében kötelező uniós szabályokat akkor is alkalmazni kell, ha ezek egyébként Dánia tekintetében nem bírnak kötő erővel, és amelyeket ennek megfelelően Dánia vonatkozásában nem is kell egyébként alkalmazni.³⁸

3.3.Feltétlen alkalmazást igénylő nemzetközileg kényszerítő szabályok (*overriding mandatory rules*) 9. cikk

A 9. cikk számos újítás vezetett be a Római Egyezményhez képest: ezek egy része formai más része tartalmi. Formai szempontból felcseréli a Római Egyezményben

³³ A döntés részletes elemzését lásd. *Raffai Katalin*: A kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló irányelv az imperatív szabályok kalodájában. In: *Placet experiri – Ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára* (szerk: Raffai Katalin) Budapest, 2004. 245-253.

³⁴ *Bëlohávek, Alexander J.*: Rome Convention – Rome Regulation, Juris Publishing Inc., New York, 2010. 707-708.

³⁵ *Rauscher* i. m. (14. jegyzet) 173.

³⁶ 1 cikk (4) „E rendelet alkalmazásában a „tagállam” kifejezés azokat a tagállamokat jelenti, amelyekre e rendelet alkalmazandó. A 3. cikk (4) bekezdésében és a 7. cikkben azonban a kifejezés valamennyi tagállamot jelenti.”

³⁷ Lásd Jegyzőkönyv Dánia helyzetéről (HL C 326/303, 2012. október 26. 0553-0557).

³⁸ *Bëlohávek* i.m. 709, *Rauscher* i. m. 174.

meghatározott sorrendet: a 7. cikk (1) bekezdése, amely harmadik állam imperatív szabályai vonatkozott a 9. cikk (3) bekezdésébe kerül, míg a 7. cikk (2) bekezdése, mely a lex fori imperatív szabályairól rendelkezett, a 9. cikk (2) bekezdésébe került, mintegy rávilágítva a két szabály közti sorrendiségre.³⁹

Sokkal fontosabb azonban az a lényegi tartalmi változás, ami a 9. cikk (1) bekezdésében található: a nemzetközileg kényszerítő normák definíciója, ami abszolút újdonság és unikum az uniós normák rendszerében.⁴⁰

Maga a definíció nem az uniós jogalkotó innovációja, hanem az Európai Bíróságnak az Arblade ügyben született döntésében megfogalmazott meghatározás átültetése a rendeletbe.⁴¹ A döntés érdekessége, hogy az Európai Bíróság nem dolgozott ki önálló definíciót az imperatív szabály meghatározására, (ezt nem is tehette, mert a belga bíróság kérdése nem erre irányult), pusztán megállapította, hogy bizonyos nemzeti szabályok (jelen esetben a belga jog) rendelkezhetnek a nemzetközileg kényszerítő imperatív szabály státuszával.

A Jean-Claude Arblade és Bernard Leloup egyesített ügyekben⁴²a jogvita alapját az a tény képezte, hogy a francia építési vállalkozók belgiumi építkezésén végzett munkaügyi ellenőrzések során, a Szociális Jogi Felügyelőség munkatársai felszólították a munkáltatókat, hogy az általuk alkalmazott munkavállalók tekintetében mutassák be a belga törvények által előírt szociális dokumentumokat. A munkáltatók úgy vélték, hogy nem kötelesek a kért iratok bemutatására, egyrészt, mert a francia jogszabályi előírásokat betartották, másrészt azért, mert álláspontjuk szerint a szóban forgó belga szabályok ellentétesek az EK Szerződésnek a szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó 59. és 60. cikkeivel (jelenleg EUMSZ 56. és 57. cikkek). Később azonban bemutatták a francia előírásoknak megfelelő alkalmazotti nyilvántartást. A tényállások közös alapját az képezte, hogy a francia honosságú vállalkozások, egy másik tagállamban fejtették ki ideiglenesen építőipari tevékenységüket, melynek során munkavállalókat alkalmaztak, akik átmeneti jelleggel Belgium területén dolgoztak. A vállalkozók ellen büntetőeljárás indult a belga jogszabályok be nem tartása miatt.

A bíróság az ügy megítélése szempontjából elengedhetetlennek találta a közösségi jog értelmezését, ezért mindkét ügyben hasonló kérdésekkel fordult az Európai Bírósághoz. A második kérdés arra vonatkozott, hogy a szolgáltatásnyújtás szabadsága uniós alapelveként érvényesítése kizárja-e a belga polgári törvénykönyv 3. cikk 1. bekezdése szerinti feltétlen alkalmazást igénylő imperatív normáinak (*public-order legislation*) érvényesítését? Az Európai

³⁹ „9. cikk

Imperatív rendelkezések

(1) Az imperatív rendelkezések olyan rendelkezések, amelyek betartását valamely ország a közérdek – mint például politikai, társadalmi vagy gazdasági rendjének megőrzése – szempontjából döntő fontosságúnak ítéli, és megköveteli a hatálya alá eső valamennyi tényállásra történő alkalmazását, függetlenül attól, hogy e rendelet a szerződésre mely jog alkalmazását írja elő.

(2) E rendelet alapján semmi nem korlátozhatja az eljáró bíróság országának joga szerint az imperatív rendelkezések alkalmazását.

(3) Figyelembe vehetők azon ország jogának imperatív rendelkezései, amelyben a szerződésből eredő kötelezettségeket teljesíteni kell vagy teljesítették, amennyiben ezek az imperatív rendelkezések a szerződés teljesítését jogszerűtlenné teszik. Annak mérlegelése során, hogy érvényre kell-e juttatni e rendelkezéseket, figyelembe kell venni természetüket és céljukat, és alkalmazásuk vagy nem alkalmazásuk következményeit.”

⁴⁰ A korábban megalkotott Róma II rendelet, annak ellenére, hogy fogalakozik a feltétlen alkalmazást igénylő nemzetközi kényszerítő szabályokkal, nem definiálja azokat, ezt a hiányosságot csak a Róma I rendelet pótolta.

⁴¹ *Bonomi, Andrea*: Overriding Mandatory Provisions in the Rome I Regulation on the Law Applicable to Contracts, in: Yearbook of Private International Law Volume X – 2008 (szerkesztők: Bonomi, Andrea – Volken, Paul), Sellier ELP, Munich, 2009. 287, ⁴¹ Bělohávek i.m.1500,

⁴² C-369/96 és C-376/96 sz. egyesített ügyek Jean-Claude Arblade, Arblade & Fils SARL and Bernard Leloup, Serge Leoup, Sofrage SARL EBHT (1999 I-08453)

Bíróság kialakított esetjogi gyakorlata szerint, az 59. cikk (EUMSZ 56. cikk) megköveteli egyrészt a más tagállamban létrehozott vállalkozással szembeni megkülönböztetés kiküszöbölését, másrészt minden olyan szigorítás eltörlését is, amely hátráltatja, vagy kedvezőtlenebb helyzetbe hozza őket a nemzeti szolgáltatásnyújtókkal szemben.

A belga kormány egyetértett azzal, hogy az 59. és 60. (EUMSZ 56. és 57.) cikket a munkavállalók kiküldetéséről szóló 96/71/EK irányelvvel összhangban kell értelmezni, amely kötelező jelleggel határozza meg azokat védelmi minimum szabályokat, melyeket a munkáltatóknak figyelembe kell venni, csakhogy a tényállás megvalósulása idején az irányelv Belgiumban még nem lépett hatályba ezért az előterjesztett kérdéseket az Európai Bíróság a saját értelmezésére hagyatkozva válaszolhatta meg.

Az Európai Bíróság a feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabályok tekintetében hangsúlyozta, hogy nem lehet általánosságban nemzetközileg kényszerítő (imperatív) jelleget tulajdonítani egy tagállami szabálynak, erre csak akkor van lehetőség, ha betartásához közérdek fűződik. Az Európai Bíróság értelmezéséből egyértelműen kikövetkeztethető, hogy nem minden kötelező nemzeti előírásnak van nemzetközi vonatkozásban kényszerítő jellege, például azon szabályok, amelyek elsősorban adminisztratív, nyilvántartási célokat szolgálnak, nem vezethetnek az alapszabadságok korlátozásához. Ezzel szemben nemzetközi értelemben kényszerítőnek minősülnek azok az imperatív rendelkezések, amelyek alapvető fontossággal bírnak az adott tagállam politikai- szociális-, gazdasági rendje szempontjából és a közérdek védelmét szolgálják.⁴³

A nemzetközileg kényszerítő imperatív szabálynak ezen definíciója pedig megegyezik azzal, amelyet a belga jog is tartalmaz. Végül soron tehát egy uniós jogszabályban lefektetett alapfogalom valamely tagállami koncepció alapul. Mégis az a tény, hogy uniós jogforrási szinten került definiálásra nagyon sokat tett hozzá a jogintézmény egységes koncepciójának alakulásához, legalábbis ami a tagállamokat illeti.

A 9. cikk (1) bekezdés egységes definíciójának egyik pozitív hatása Bonomi szerint,⁴⁴ hogy főként a gyakorló jogászok számára, akik kevésbé mozognak otthonosan a nemzetközi magánjog koncepcionális hátterében, sikerült egy jól megfogható fogalmat kreálni. Ez az elhatárolás egyben nagy előre lépést jelent a Római Egyezmény rendszeréhez képest, amelyet bizonyos ambivalencia jellemzett amiatt, hogy nem különítette el a belföldi és a nemzetközileg kényszerítő szabályokat egymástól, egységesen és általánosságban fogalakozott az imperatív szabályokkal (mandatory rules), amely számos félreértésre adhatott okot. Az Arblade ügyben kidolgozott, majd később a Mazzoleni ügyben⁴⁵ megerősített egységes fogalom legfontosabb hozadéka, hogy uniformizáló hatást gyakorolva a nemzeti imperatív szabályokra, egy új az eddiginél egységesebb európai fogalom megteremtésének az irányába mozdult el, melynek előfeltétele az uniós jogi alapelvekkel való kompatibilitás.⁴⁶

Röviden összegezve: az Európai Bíróság az Arblade ügyben tagállami nemzetközi kényszerítő szabályok definiálásával és a közösségi jogra gyakorolt normatív hatásukkal szembesült. A Bíróság az uniós jog értelmezési folyamatában, a nemzeti fogalmakkal szemben autonóm és független értelmezési módszerrel operál. Éppen ezért nem feladata a nemzeti fogalmak iránti „odaadás” tanúsítása, és egy kényszerítő szabály tekintetében annak megállapítása, hogy nemzetközi hatállyal bír-e vagy sem, mégis az Arblade ügyben éppen ez történt. Az Európai Bíróság megpróbálta a nemzeti *lois d'application immédiate* fogalmát

⁴³Arblade ítélet 30., 31. pontjai

⁴⁴Bonomi i.m. (42. jegyzet) 288.

⁴⁵C-165/98 Mazzoleni, (EBHT 2001 I-2189)

⁴⁶Bonomi i. m. (42. jegyzet) 290.

meghatározni és uniós kontextusba helyezni. Az alapvető kérdés a szolgáltatási szabadságot korlátozó belga nemzeti előírások elméleti besorolása volt. Az Európai Bíróság álláspontja szerint, a belga jog vonatkozó szabályai *los de police et de sûreté-nak* (feltétlen alkalmazást igénylő imperatív szabályok) minősülnek, amelyeknek célja a politikai, gazdasági, szociális felépítmény védelme, ezért az adott tagállam felségterületén tartózkodó személyeknek figyelembe kell venni, és az ott lokalizálható jogviszonyokban kötelező érvénnyel bír.⁴⁷ A nemzetközi értelemben kényszerítő szabályok definiálásának vitathatósága ellenére, a döntés fontos eleme, hogy az Európai Bíróság kimondta, az ilyen típusú szabályok nem jelentenek kivételt az uniós normatív előírások alól, és ezeket csak közérdekből, kivételes esetben szabad figyelembe venni.

A jogintézmény megítélése szempontjából hangsúlyozni kell azt is, hogy a rendelet egyértelműen utal a belföldi kényszerítő (kógens) és a nemzetközileg kényszerítő (imperatív) szabályok közti különbségekre és a kettő közti elhatárolás fontosságára. Sajnos az uniós jogalkotó ezt a kérdést a preambulumban rendezi, a jogszabály szövegébe már nem került be⁴⁸

Fent említett pozitívumok ellenére, a 9. cikk (1) bekezdése adós is maradt néhány válasszal: például nagyon nehéz konkrétan állást foglalni abban a kérdésben, hogy mi is jelent a „közérdek” fogalma. E fogalom tartalma annak fényében különösen izgalmas, hogy a rendelet koncepciója szerint szűken kell értelmezni. Vajon ez azt jelenti, hogy bizonyos magánérdekeket védő imperatív normák, amelyek csak közvetetten testesítik meg a közérdeket (mint például a gyengébb fél védelme) a priori ki lennének zárva a védelmi körből?⁴⁹ A Róma I rendelet megoldása, amely a fogyasztói és egyéni munkaszerződéseknél a gyengébb fél védelmét külön speciális imperatív normákkal védi, úgy tűnik, ezt a megoldást helyezi előtérbe.

Az imperatív normák kollíziójának a kérdése is megválaszolatlanul maradt. Valódi kollízióra akkor kerülhet sor, ha ugyanarra a jogviszonyra két állam nemzeti jogának az imperatív szabályai egymásnak ellentmondóan szabályozzák a kérdést. A fő kérdés ebben az esetben abból fakad, melyik imperatív szabálynak van elsőbbsége? Van olyan álláspont mely szerint a *lex fori* imperatív szabályának van elsőbbsége, hiszen az eljáró fórum államának érdekét fejezi ki, és a belső /saját államérdek védelme felülír minden más kötelező jellegű normát.⁵⁰ Az angol doktrína hasonló álláspontot képvisel, e szerint a közrendi kivétel segítségével kell megoldani ezt a kollíziót: ha a *lex fori* imperatív normái involválódnak egy hasonló helyzetbe, akkor kötelező jelleggel kell az állam alapvető érdekeire tekintettel lenni, erre legalkalmasabb megoldás a közrendi klauzula. Csakhogy ennek lehet egy nem kívánatos következménye: ha a *lex fori* előszeretettel kerül alkalmazásra, akkor az döntési diszharmóniához vezethet, vagyis eltérő eredményre és ezzel megnő az esélye a forum shoppingnak. A német álláspont szerint, azokat a szabályokat célszerű alkalmazni, amelyek a leginkább feloldják a konfliktust, mert ez szolgálja leginkább a döntési harmóniát. Az eltérő

⁴⁷ Arblade ítélet 30. pontja

⁴⁸ Preambulum

„ (37) A közérdeken alapuló bizonyos megfontolások indokolják a tagállami bíróságok azon lehetőségét, hogy kivételes körülmények között a közrend és az imperatív rendelkezések alapján kivételt tegyenek. Az „imperatív rendelkezések” kifejezést meg kell különböztetni az e rendelet bizonyos rendelkezéseiben használt „a rendelkezések, amelyekről megállapodás útján nem lehet eltérni” kifejezéstől, és azt megszorítólag kell értelmezni.”

⁴⁹ Bonomi a francia doktrínára hivatkozással két típusát különíti el: az ún. védelmező imperatív szabályokat (*lois de police de protection*) és velük szemben az igazgatási imperatív normákat (*lois de police de direction*), a német dogmatikában szinonimája a *Parteischutzvorschriften* illetve *Eingriffsnormen* i.m. 2009 291.

⁵⁰ Bonomi, Andrea: Mandatory Rules in Private International Law - The quest for uniformity of decisions in a global environment, in: Yearbook of Private International Law (szerkesztők: Sarcevic, Petar és Volken, Paul), Kluwer Law International, The Hague, Vol. I, 1999, 215-247.

elméleti megközelítésekkel szemben a 9. cikk (1) bekezdése megfogalmazásából az következik, hogy a *lex fori* imperatív szabályai mindig feltétel nélküli elsőbbséget élveznek.

4. Az Unamar ügy⁵¹

Az Európai Bíróság 2013. október 17.-én hozott ítélete kiemelkedő jelentőségű, mert újra fogalmazta az imperatív szabályokkal kapcsolatban felmerült vitás kérdéseket. A belga honosságú United Antwerp Maritime Agencies (Unamar) NV (Unamar), és a bolgár honosságú Navigation Maritime Bulgare (NMB) gazdasági társaságok között, 2005-ben konténerekkel történő vonalhajózási szolgálat működtetésére vonatkozó kereskedelmi ügynöki megállapodás jött létre. A szerződést a felek mindig egy évre kötötték és évente megújították. A szerződés a bolgár jog alkalmazását és a szerződéses jogvitáknak a szófiai Bolgár Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Választottbíróság általi rendezését írta elő. 2008 decemberében az NMB közölte ügynökeivel, hogy a nehéz gazdasági helyzet miatt kénytelen megszüntetni a szerződéseket, a közlemény ellenére az Unamarral a szerződést 2009. március 31-ig meghosszabbították.

Az Unamar, mivel úgy vélte, hogy a kereskedelmi ügynöki szerződést jogellenesen szüntették meg, 2009. február 25-én keresetet indított a Rechtbank van Koophandel te Antwerpen (antwerpeni kereskedelmi bíróság) előtt a kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló törvény szerinti különböző kártérítések: a felmondási időre járó összegek, a személyzet elbocsátása vonatkozásában kiegészítő kártérítés és kiegyenlítés megfizetése iránt.

2009. március 13-án az NMB szintén keresetet indított az Unamar ellen ugyanazon bíróság előtt a hátralékos fuvardíj megfizetése iránt. Az ennek következtében indult bírósági eljárásban felmerült többek között az a kérdés, hogy van-e lehetősége a belga bíróságnak a *lex fori* feltétlenül érvényesítendő rendelkezéseit alkalmazni annak ellenére, hogy létezik egy választottbírósági kikötés, amely a szófiai kereskedelmi és iparkamarát (Bulgária) jelölte ki és kifejezetten a bolgár jog alkalmazását írta elő a szerződésre.

A két ügy egyesítését követően az elsőfokú bíróság 2009. május 12-i ítéletében az alkalmazandó jog tekintetében: megállapította, hogy a belga kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló törvény (vonatkozó) 27. cikke közvetlenül alkalmazandó „egyoldalú kollíziós rendelkezés”, vagyis imperatív szabály, amely kizárja a felek között a jogválasztást. A joghatóság tekintetében megállapította, hogy az e törvény hatálya alá tartozó ügyek tekintetében nem lehetett volna választottbíráskodási kikötéssel élni, ezért az NMB által emelt, a joghatóság hiányára alapított kifogások jogilag nem megalapozottak

Az NMB 2009. június 24-én fellebbezést nyújtott be a határozat ellen, az antwerpeni fellebbviteli bíróság helyt adott a joghatósági kifogásnak és az Unamart a késedelmi kamattal megnövelt fuvardíj hátralék megfizetésére kötelezte. Megállapította, hogy az 1995-ös kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló törvény nem imperatív jog és nem tartozik az imperatívnek minősülő nemzetközi jog körébe sem, a Római Egyezmény 7. cikke értelmében. Álláspontja szerint a felek által választott bolgár jog biztosította az Unamarnak, mint az NMB tengeri kereskedelmi ügynökének a 86/653 irányelv szerinti minimális védelmet. Ilyen

⁵¹ C-184/12 United Antwerp Maritime Agencies (Unamar) NV és Navigation Maritime Bulgare (EBHT-ban még nem tették közzé)

körülmények között a felek akaratszabadsága elsőbbséget kell élvezzen egy másik uniós tagállam - jelen esetben a Belga Királyság - jogához képest.

2011. május 27-én az Unamar felülvizsgálati kérelemmel élt a másodfokú az ítélettel szemben A Hof van Cassatie úgy vélte, hogy a kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló törvény előkészítő anyagai alapján a belga törvény 18. 20. és 21. cikkét imperatívnak kell tekinteni, a 86/653-as irányelv imperatív jellege miatt, mivel az irányelvet e törvény ültette át a belga jogba. A törvény 27. cikkéből pedig egyértelműen következik, hogy a célja a Belgiumban elsődleges üzleti tevékenységet folytató kereskedelmi ügynökök számára, a választott jogtól függetlenül, a belga jog imperatív szabályai által felkínált védelmet nyújtani. A Hof van Cassatie úgy határozott, hogy az eljárást felfüggeszti, és az alábbi kérdéssel fordult az Európai Bírósághoz:

„Arra [...] figyelemmel, hogy az [1995. évi] törvény szóban forgó 18., 20. és 21. cikke a belga jog szerint a Római Egyezmény 7. cikkének (2) bekezdése értelmében vett különös, imperatív rendelkezéseknek minősül, adott esetben a [86/653] irányelvvel összefüggésben úgy kell-e értelmezni az említett egyezmény 3. cikkét és 7. cikkének (2) bekezdését, hogy azok még akkor is lehetővé teszik az eljáró bíróság országának joga szerinti, a [86/653] irányelv által előírt minimális védelemnél átfogóbb védelmet kínáló, különös, kötelező rendelkezéseknek a kereskedelmi ügynöki szerződésre történő alkalmazását, ha kiderül, hogy a szerződésre egy másik uniós tagállam joga alkalmazandó, amelybe szintén átültették a 86/653 irányelv minimális védelmét?”⁵²

A problémát tehát az okozta, hogy a belga jogba úgy ültették át az uniós irányelvet, hogy az irányelvben meghatározott mértéknél átfogóbb védelem biztosítását tette lehetővé a kereskedelmi ügynök számára. Az alapjogvita időbeli hatálya miatt az Európai Bíróságnak elsősorban a Római Egyezmény viszonylatában kellett állást foglalnia, de ezt a már hatályos Róma I rendelet kontextusába helyezve tette.

A tagállami bíróság kérdése arra irányult, hogy figyelembe kell-e venni ezt az átfogóbb védelmet a Római Egyezmény 7. cikkének (2) bekezdése értelmében akkor is, ha a *lex contractus* az Unió egy másik tagállamának a joga, amelyik szintén és megfelelően átültette ezt az irányelvet, igaz ugyan, hogy alacsonyabb szintű védelmet biztosítva.

A peres felek ellentétes álláspontra helyezkedtek: az NMB szerint a kereskedelmi ügynöki szerződésekről szóló törvényt nem lehet imperatív jellegűnek minősíteni a Római Egyezmény 7. cikkének (2) bekezdése értelmében, mert a jogvita az irányelv által szabályozott jogterületre vonatkozik, és a választott jog egy másik uniós tagállam joga, amely szintén átültette ezen irányelvet nemzeti jogába. Ily módon, az NMB szerint, a felek akaratszabadságának elvével és a jogbiztonság elvével ellentétes, hogy a bolgár jog helyett a belga jogot alkalmazzák.⁵³ A belga kormány szerint a kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló törvény rendelkezései imperatív jellegűek, és feltétlenül érvényesítendő szabályoknak minősíthetők. A belga kormány azt is kiemelte, hogy az irányelvet átültető belga törvény kiszélesítette a kereskedelmi ügynök számára a szerződésének megszűnése esetén járó kártérítések lehetőségeit, aminek következtében az alapügyet a belga jog alapján kell megoldani.

Az Európai Bíróság az irányelv alapvető célkitűzéséből és az Ingmar ügyben tett megállapításaiból indult ki: az irányelvben előírt harmonizációs intézkedések célja többek között az, hogy megszüntessék a kereskedelmi ügynöki tevékenység gyakorlásának korlátait, egységesítsék az Unión belüli versenyfeltételeket, és növeljék a kereskedelmi ügyletek

⁵² Unamar ítélet 26. pontja

⁵³ Unamar ítélet 33-34 pontjai

biztonságát. Hangsúlyozta a Római Egyezmény 7. cikkének (1) és (2) bekezdése közti különbséget: az (1) bekezdése értelmében a nemzeti bíróság csak kifejezetten meghatározott feltételek mellett alkalmazhatja valamely külföldi jog feltétlenül érvényesítendő rendelkezéseit (ha a tényállással szoros kapcsolatot mutat), ugyanakkor a (2) bekezdés nem ír elő kifejezetten különös feltételt az eljáró bíróság állama szerinti jog feltétlenül érvényesítendő rendelkezéseinek alkalmazása tekintetében.⁵⁴

Felhívta a figyelmet a tagállamok azon kötelezettségére, miszerint örködniük kell e szabályoknak az uniós joggal való összeegyeztethetősége felett, valamint, hogy alkalmazásukra az uniós jog elsőbbsége és egységes alkalmazásának tiszteletben tartása mellett, kivételesen és nyomós közérdekű indokok esetén vehetők figyelembe. A rendészeti és biztonsági törvényekké való minősítése a tagállamok hatásköre, és azokra a rendelkezésekre vonatkozik, amelyek betartását az érintett tagállam politikai, társadalmi, illetve gazdasági szervezetének védelme szempontjából alapvetőnek tartanak.⁵⁵

Nem szabad megfélemlkezni ugyanakkor a feleket megillető alkalmazandó jogra vonatkozó szabad választásuk jogáról, ezért az „imperatív szabály” fennállására vonatkozó kivételt szigorúan kell értelmezni. Ily módon a nemzeti bíróságnak azon nemzeti jogszabály imperatív jellegének értékelése során, által nemcsak e jogszabály pontos tartalmát kell figyelembe vennie, hanem általános rendszerét, valamint azon körülmények összességét is, amelyek között e jogszabályt elfogadták, hogy arra a következtetésre lehessen jutni, miszerint e szabály imperatív jellegű, mivel nyilvánvaló, hogy ezt a nemzeti jogalkotó az érintett tagállam által alapvetőnek minősített érdek védelmében fogadta el.⁵⁶

Fenti megfontolásokra tekintettel az Európai Bíróság az előterjesztett kérdésre azt a választ adta, hogy, az eljáró bíróság akkor térhet el a felek által kikötött jogtól, ha részletesen kifejtve megállapítja, hogy az irányelv átültetése keretében „(...) a bíróság szerinti állam jogalkotója az érintett jogrend vonatkozásában alapvetőnek ítéli, hogy olyan védelmet biztosítson a kereskedelmi ügynökök számára, amely túlmegy az említett irányelv által megkövetelt mértéken, figyelembe véve e tekintetben az ezen feltétlenül érvényesítendő rendelkezések jellegét és tárgyát.”⁵⁷

Az eset ráirányította a figyelmet egy új jelenségre: a tagállamok nemzetközileg kényszerítő szabályainak a csatájára, amely abban az esetben is felmerülhet, ha ezen imperatív rendelkezések közötti különbségek egy irányelv eltérő harmonizációs megoldásából fakadnak, valamint arra is, hogy a felek jogválasztásának a korlátozása egy tagállam jogának választásával szemben is felmerülhet.

A döntés abból a szempontból is figyelemre méltó, az Európai Bíróság jogi érvelése emlékeztet a közrendi klauzula értelmezésével kapcsolatban kialakult döntési gyakorlatára.⁵⁸ Ahhoz az ítélethez hasonlóan, jelen esetben is a tagállamok hatáskörében hagyja az imperativitás szempontjainak kidolgozását, miközben a bíróság csak felhívja a figyelmet az uniós joggal való összhang kötelezettségére és a korlátok betartására. A közrendi klauzula és imperatív szabályok közötti elhatárolási nehézséget a bíróság ezzel a jogi érveléssel csak tovább fokozta.

Az eset abból a szempontból is szignifikáns, hogy bizonyítja, még egy tökéletesen implementált irányelvi rendelkezést magába foglaló tagállami anyagi jog alkalmazása is

⁵⁴Unamar ítélet 45. pontja.

⁵⁵Unamar ítélet 46-47. pontjai

⁵⁶ Unamar ítélet 50. pontja

⁵⁷ Unamar ítélet 52. pontja

⁵⁸ C-7/98 Dieter Krombach kontra André Bamberski (EBHT 2000 I-1935)

korlátozható egy másik tagállam anyagi jogi szabálya által. Érdeklődéssel várjuk a belga bíróságnak az imperatív jellegre vonatkozó indokolását.